

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

УДК 02:001.8

*О.В. Воскобойнікова-Гузєва***РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:
ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ**

Мета роботи полягає у проведенні аналізу методологічного інструментарію, який використовувався дослідниками в галузі соціальних комунікацій у ході проведення дисертаційних досліджень на здобуття ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. *Методологія дослідження* полягає у застосуванні системного підходу до вивчення методологічного інструментарію дисертаційних досліджень, який реалізується з використанням методів аналізу і синтезу. *Наукова новизна.* Стаття продовжує цикл досліджень автора, присвячених теорії та методології сучасного бібліотекознавства. Уперше представлено результати аналізу методології та методів конкретних дисертаційних досліджень, присвячених актуальним соціокомунікаційним та інформаційно-технологічним проблемам розвитку бібліотечного соціального інституту. *Висновки.* Представлені у статті результати аналізу застосування традиційних і новітніх підходів та методів проведення сучасних бібліотекознавчих досліджень засвідчують той факт, що методологія бібліотекознавства перебуває в активній фазі свого розвитку. Вона збагачується теоретико-методологічними здобутками суміжних галузей знання, використовує різноманітний арсенал дослідницьких методик і методів, які дають змогу всебічно представити специфіку функціонування бібліотечного соціального інституту як рівноправного партнера у розбудові суспільства знань.

Ключові слова: бібліотекознавство, інституціональний підхід, соціокомунікаційний підхід, системний підхід, соціальні комунікації.

*Е.В. Воскобойнікова-Гузєва***РАЗВИТИЕ МЕТОДОЛОГИИ БИБЛИОТЕКОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ:
ТРАДИЦИИ И НОВАЦИИ**

Цель работы – проведение анализа методологического инструментария, который использовался исследователями в сфере социальных коммуникаций в ходе проведения диссертационных исследований на соискание степени кандидата наук по социальным коммуникациям по специальности 27.00.03 – книговедение, библиотековедение, библиографоведение. *Методология* исследования заключается в применении системного подхода к изучению методологического инструментария диссертационных исследований, который реализуется с использованием методов анализа и синтеза. *Научная новизна.* Статья продолжает цикл исследований автора, посвященных теории и методологии современного библиотековедения. Впервые представлено результаты анализа методологии и методов конкретных диссертационных исследований, посвященных актуальным социокоммуникационным и информационно-технологическим проблемам развития библиотечного социального института. *Выводы.* Представленные в статье результаты анализа использования традиционных и новейших подходов и методов проведения современных библиотековедческих исследований засвидетельствовали тот факт, что методология библиотековедения находится в активной фазе своего развития. Она обогащается теоретико-методологическими разработками смежных отраслей знания, использует разнообразный арсенал исследовательских методик и методов, которые позволяют всесторонне представить специфику функционирования библиотечного социального института как равноправного партнера в построении общества знаний.

Ключевые слова: библиотековедение, институциональный подход, социокоммуникационный подход, системный подход, социальные коммуникации.

O.V. Voskoboinikova-Guzeva

DEVELOPMENT OF METHODOLOGY OF LIBRARY AND RESEARCH STUDIES: TRADITIONS AND NEWS

The purpose of the work is to carry out an analysis of the methodological tools used by researchers in the field of social communications during the course of the dissertation research on the degree of the candidate of social sciences, specialty 27.00.03 - Bibliology, Library science, Bibliography. The methodology of the study involves using the systematic approach to the study of methodological tools of dissertation research, which is realized using methods of analysis and synthesis. Scientific novelty. The article continues the cycle of author's research on the theory and methodology of contemporary librarianship. The results of the analysis of methodologies and methods of specific dissertation researches devoted to actual socio-communicative and informational and technological problems of the development of the library social institute are presented for the first time. Conclusions. The results of the analysis of the application of traditional and new approaches and methods of carrying out of modern library studies presented in the article show that the methodology of library science is in the active phase of its development. It enriches theoretical and methodological achievements of related branches of knowledge and uses a diverse arsenal of research methods and methods that allow us to present comprehensively the specifics of the functioning of the library social institute as an equal partner in the creation of a knowledge society.

Keywords: library science, institutional approach, socio-communicative approach, system approach, social communications.

Постановка проблеми. Концептуальне розуміння сутності сучасної бібліотеки як території інформаційної свободи, центру міжкультурної та міжособистісної комунікації, кумулятивної та комунікаційної складової загальноцивілізаційного інформаційного простору [2, 5] обумовлює розмаїття методологічного та методичного інстру-

ментарію, який використовується науковцями для дослідження різних аспектів розвитку та взаємодії бібліотечно-інформаційних установ з іншими соціальними інститутами в процесі становлення суспільства знань. На нашу думку, надзвичайно важливим стає продовження осмислення сутності методологічних підходів, які застосовуються у новітніх бібліотекознавчих дослідженнях – соціокомунікаційного, системного, системно-діяльнісного, синергетичного, когнітивного, соціокультурного, оскільки майже кожна нова дисертаційна робота дає наочні

прикладні результати поєднання різних взаємодоповнюючих методологічних підходів, які реалізуються шляхом використання відповідних методів і процедур наукового пізнання.

Аналіз досліджень і публікацій. Актуальність проблематики методології бібліотекознавчих досліджень підтверджується увагою, яку приділяють їй сучасні науковці протягом останніх 5-7 років. Згадаємо про інституціональний підхід, обґрунтування доцільності застосування якого отримало розвиток у роботах С. А. Басова [1 та ін.]. У межах цього підходу суспільні явища та відносини розглядаються як множина взаємопов'язаних та взаємодіючих інституцій, і, відповідно, бібліотечний соціальний інститут (БСІ) як реальна соціальна система складається з взаємопов'язаних та взаємозумовлених функціонально спеціалізованих елементів. Саме такий підхід дав змогу ученому побудувати шестиелементну структурно-функціональну модель БСІ, яка на рівні організаційної структури вміщує такі види діяльності, як практика, освіта, наука, комунікація, самоорганізація та управління, етика і право. Ще 2012 р. на сторінках часопису «Бібліотечний вісник» Т. Ю. Гранчак представила одне з найґрунтовніших досліджень та-

ких методологічних підходів до вивчення БСІ, як: інформаційно-сервісний, культурологічний, соціокультурний, документальний і документалістський [4]. Трохи згодом журнал «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» представив професійній громадськості статтю Н. Е. Кунанець, де було доведено традиційність застосування соціокомунікаційного підходу при вивченні бібліотек та визначено методологічні засади використання методів інформатики при здійсненні бібліотекознавчих досліджень [5 та ін.]. Ми вивчали методологію дослідження соціокомунікаційного феномену сучасної бібліотеки, і особлива увага була приділена інституціональному, соціосинергетичному та модернізаційному підходам до дослідження сучасного етапу розвитку бібліотечно-інформаційної сфери, що відображено у публікації на сторінках збірника «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [3 та ін.]. З позицій соціосинергетики бібліотека, бібліотечний соціальний інститут та бібліотечно-інформаційна сфера загалом можуть розглядатися як складні системи, здатні до саморозвитку та самоорганізації, що мають нелінійний розвиток, як інтенсивний (під впливом економічного та соціального середовища, результатів досліджень суміжних наук та галузей знання), так і екстенсивний (під впливом внутрішніх сил). Модернізаційний підхід ґрунтується на розумінні необхідності структурних, технологічних та інституційних змін у національній економіці, політиці, соціогуманітарній сферах, зокрема і у бібліотечно-інформаційній діяльності, спрямованих на підвищення їхньої конкурентоспроможності. Важливою складовою методології бібліотекознавства є конкретизація та результативна взаємодія методологічних підходів і методів відповідно до об'єктів і предметів виконуваних досліджень.

Мета дослідження полягає у проведенні аналізу методологічного інструментарію, який використовувався дослідниками в галузі соціальних комунікацій у ході проведення дисертаційних досліджень на здобуття ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. Як базові для аналізу було обрано найостанніші дисертаційні дослідження, виконані представниками різних наукових бібліотекознавчих

шкіл – Київської, Харківської та Львівської та захищені у 2016 р., і до рецензування яких автор статті мав безпосереднє відношення як опонент – роботи А. В. Ржеуського [6], С. С. Ростовцева [7], С. О. Шемаєва [9], або автор відгуку на автореферат – дисертація А. В. Струнгара [8].

Викладення основного матеріалу дослідження. Нагадаємо, що термін «методологія» (грец. *methodos* – шлях дослідження або пізнання, *logos* – поняття, вчення) визначає сукупність способів, прийомів та операцій практичного або теоретичного засвоєння дійсності, тобто шлях пізнання. У філософії та наукознавстві вирізняють такі рівні методології – загальнофілософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, рівень методів, процедур і техніки дослідження. Одним із завдань методології конкретної науки є аналіз взаємодії методів різних наук, їхня конкретизація відповідно до об'єкта і предмета власної науки. Поряд із філософським рівнем методології, бібліотекознавство активно використовує загальнонауковий рівень, покладає в основу фахових досліджень загальнонаукові підходи – системний і діяльнісний, історичний, інституціональний, комплексний та інші, а також різноманітні методи наукового пізнання.

Тематика визначених для методологічного аналізу дисертаційних досліджень охоплює широкий спектр соціальних та технологічних проблем, пов'язаний із новітнім етапом розвитку бібліотечно-інформаційних установ. Ефективність цього етапу залежить від рівня активності використання усього потенціалу сучасних інтернет-технологій для надання інформаційних послуг у сервіс-орієнтованих бібліотечних системах (А. В. Ржеуський) [6], формування і просування системи інтернет-маркетингу в бібліотеках України (С. С. Ростовцев) [7], потребує побудови та розвитку інформаційно-аналітичного порталу бібліотеки як засобу наукової комунікації в умовах розгортання мережевого середовища (А. В. Струнгар) [8], пов'язана з посиленням та структуруванням взаємодії бібліотек, музеїв та архівів у комунікаційному просторі країни (С. О. Шемаєв) [9]. Науковість змісту, глибина та новизна доказової бази і висновків названих дисертаційних досліджень не викликають сумнівів і вже високо оцінені опонентами, уповноваженою атестаційною комісією та колегами по

«інформаційно-бібліотечному цеху». Наша мета – на прикладі цих робіт зробити спробу аналізу традиційного і новітнього у методології проведення сучасних бібліотекознавчих досліджень.

Молодими науковцями використано широкий спектр загальнофілософських та загальнонаукових підходів, які підкріплюються відповідним меті та завданням набором методів дослідження. Так, А. В. Ржеуський, маючи на меті створення вербальної концептуальної моделі соціальних комунікацій у бібліотеці із застосуванням комплексу інноваційних дистанційних послуг, веб-сервісів та інформаційних технологій [6, 1], як методологічний інструментарій, використовує базові принципи історизму, наукової об'єктивності і системності для аналізу особливостей розвитку інноваційних форм бібліотечного обслуговування, та застосовує відповідні до завдань дослідження методи: соціокомунікаційний, термінологічний, аналітичний, моделювання, аналізу, синтезу, узагальнення і прогнозування. Варто відзначити, що львівський дослідник (робота виконана у Національному університеті «Львівська політехніка» під керівництвом доктора наук із соціальних комунікацій, старшого наукового співробітника Н. Е. Кунанець), мабуть, вперше серед вітчизняних бібліотекознавчих робіт, застосував метод бенчмаркінгу для дослідження інформаційних послуг бібліотек та визначення бібліотек-еталонів з бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів в дистанційному режимі. Як послідовно доводить А. В. Ржеуський, «у бібліотекознавстві бенчмаркінг можна використовувати як інструментарій, що забезпечує процеси ефективного порівняльного аналізу досліджуваного бібліотечного інституту з бібліотеками, обраними як еталони» [6, 9], і це уможливило відбір найефективніших форм і методів роботи бібліотеки-еталона для подальшого використання та підвищення ефективності діяльності як окремої бібліотеки у цілому, так і певних напрямків діяльності.

Методологічними засадами дисертаційного дослідження С. С. Ростовцева «Формування системи інтернет-маркетингу в бібліотеках України» (виконане в Харківській державній академії культури, науковий керівник доктор педагогічних наук, професор А. А. Соляник) було визначено соціокомунікативний, системно-діяльнісний та інформаційний під-

ходи [7, 2]. Дослідником активно використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи, серед яких: бібліо- та вебметричний аналіз; контент-аналіз; термінологічний та компаративний методи, метод моделювання, історико-генетичний метод. С. С. Ростовцев зазначає, що «з позицій соціокомунікативного підходу інтернет-маркетингова діяльність бібліотеки базується на трьох фундаментальних засадах: визнанні комунікаційної сутності взаємодії «бібліотека – користувач»; необхідності забезпечення ефективного зворотного зв'язку із користувачами з метою дослідження їх потреб та визначення рівня задоволеності запропонованими інформаційними продуктами та послугами; реалізації комунікаційних процесів, спрямованих на просування бібліотечної діяльності в он-лайн середовищі» [7, 6]. А застосування системно-діяльнісного підходу і методу моделювання дало змогу С. С. Ростовцеву розробити комплексну модель бібліотечно-інтернет-маркетингу як взаємоповнюючу єдність стратегічно-цільового та інструментального компонентів, а сполучною ланкою між цими компонентами стає веб-аналітика, яка забезпечує збір і структурування інформації щодо функціонування конкретних інструментів та загальних тенденцій мережевого позиціонування бібліотеки.

На стику соціальних і наукових комунікацій як наукових дисциплін перебуває дисертаційне дослідження А. В. Струнгара «Інформаційно-аналітичний портал бібліотеки як засіб наукової комунікації» (виконане в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, науковий керівник – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки Л. Й. Костенко). Методологічною основою цього дослідження було визначено наступні загальнонаукові підходи – соціокомунікативний, когнітивний, синергетичний. Дослідником застосовано цілий комплекс методів на шляху до досягнення мети: діалектичний, структурно-функціональний, статистичний, веб-аналітики, документознавчого аналізу, елементи контент-аналізу документних матеріалів та інтернет-проектів бібліотек. Звертаємо особливу увагу на застосування дослідником когнітивного та синер-

гетичного підходів. Як зазначає А. В. Струнгар, когнітивний підхід дав можливість розглядати інформаційно-аналітичний портал як когнітивно-орієнтований ресурс, який опосередковує взаємодію користувачів, інформації та знань у мережевому середовищі, а застосування синергетичного підходу дало йому змогу досліджувати інформаційно-аналітичний портал з позиції відкритої системи, що уможливає інтеграцію джерел наукової інформації з використанням різноманітних засобів, способів, каналів, прийомів, форм представлення, використання, поширення й обміну нею в суспільстві [8, 9].

Методологічною основою дисертаційної роботи С. О. Шемаєва «Взаємодія бібліотек, музеїв, архівів у комунікаційному просторі України» (виконана у Харківській державній академії культури під керівництвом доктора педагогічних наук, професора Н. М. Кушнарєнко) визначено застосування соціокомунікативного підходу у поєднанні із системним, соціокультурним та інформаційним. Комплекс дослідницьких методів цієї роботи складається з методів аналізу і синтезу, історичного, порівняння, прогнозування, моніторингу контенту веб-сайтів; статистичного методу, анкетування та опитування. С. О. Шемаєв зазначає, що «теоретико-методологічні основи соціальних комунікацій уможливили розкриття особливостей взаємодії бібліотек з музеями та архівами як соціально-комунікаційного процесу, який забезпечує спільність їх дій у часі і просторі, та як процесу взаємовпливу з технологічним суспільним розвитком, що формує нові міжвидомчі і міждисциплінарні зв'язки» [8, 6]. Але ми окрему увагу звертаємо на застосування дослідником синергетичного підходу, як і у дослідженні, методологія якого аналізувалася вище. У роботі С. О. Шемаєва основні принципи синергетичного підходу сприяли поглибленому розумінню взаємодії бібліотек з музеями та архівами як комунікаційно-системної єдності, що у певних умовах здатні до самоорганізації, зберігають свою ідентичність і специфічність. У поєднанні із системним і соціокультурним підходами це дало досліднику можливість обґрунтувати необхідність переходу бібліотек, архівів і музеїв на новий рівень взаємодії – не заперечуючи важливості таких форм, як контакти, партнерство і кооперація, пропонується «конверген-

ція» як системна взаємодія бібліотек з музеями та архівами на засадах зближення їхньої освітньої, наукової і практичної діяльності в умовах сучасної системи соціальних комунікацій.

Отже, аналізуючи застосування традиційних і новітніх підходів у дослідженні актуальної бібліотечно-інформаційної проблематики, підсумуємо:

- загальнофілософські та загальнонаукові принципи історизму, наукової об'єктивності і системності, на яких традиційно базуються наукові дослідження соціогуманітаристики, залишаються у методологічному інструментарії дослідників;

- найчастіше використовується соціокомунікативний (соціокомунікаційний) підхід до дослідження у поєднанні із системним (системно-діяльним), інформаційним та соціокультурним підходами;

- спостерігаємо активізацію застосування синергетичного підходу, зокрема, у поєднанні з когнітивним, що засвідчує неупередженість та новачність поглядів науковців, які досліджують обрані об'єкти як відкриті системи, здатні до саморозвитку та самоорганізації.

Стосовно загальнонаукових і спеціальних методів, що найактивніше використовувалися науковцями, це методи: аналізу і синтезу; історичний та діалектичний; порівняння та узагальнення; прогнозування і моделювання; документознавчого та термінологічного аналізу; статистичний метод; анкетування та опитування. Слід зазначити, що поряд із вищезазначеними підходами, деякі дослідники використовують саме як методи – структурно-функціональний та соціокомунікаційний. Серед новітніх, пов'язаних із впливом інформаційно-комунікаційних технологій та теорій сучасного менеджменту, зокрема інформаційного, дослідники застосовують методи бібліо- та вебметричного аналізу; моніторингу контенту веб-сайтів, контент-аналізу інтернет-проектів бібліотек; метод бенчмаркінгу тощо.

Висновки із дослідження і перспективи подальшого розвитку проблеми.

Представлені у статті результати аналізу застосування традиційних і новітніх підходів та методів проведення сучасних бібліотекознавчих досліджень засвідчують той факт, що методологія бібліотекознавства перебуває в активній фазі свого розвитку. Вона збагачу-

ється теоретико-методологічними здобутками суміжних галузей знання, використовує різноманітний арсенал дослідницьких методик і методів, які дають змогу всебічно представити специфіку функціонування бібліотечного соціального інституту як рівноправного партнера у розбудові суспільства знань.

Розширення кола дисертаційних робіт, які у подальшому можуть стати об'єктами подібного методологічного аналізу, зможе уріз-

номанітнити перелік спеціальних методів та продемонструвати нові, відмінні від сьогоденішніх, комплекси загальнонаукових підходів та методів їхньої дослідницької реалізації.

Загалом проблематика розвитку методології сучасних бібліотекознавчих досліджень заслуговує на те, щоб бути предметом окремого фахового дослідження, зокрема монографічного або дисертаційного.

Список використаних джерел

1. Басов С. А. Об институциональном подходе в библиотековедении / С. А. Басов // Науч. и техн. б-ки. – 2011. – № 3. – С. 50–69.
2. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О. В. Воскобойнікова-Гузєва ; наук. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : Академперіодика, 2014. – 362 с.
3. Воскобойнікова-Гузєва О. Методологія бібліотекознавчих досліджень: новітні підходи / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 42. – Київ, 2015. – С. 7–21.
4. Гранчак Т. Ю. Сучасні підходи до вивчення бібліотеки як соціального інституту / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2012. – № 5. – С. 20–26.
5. Кунанець Н. Е. Соціокомунікаційний підхід у бібліотекознавстві: інновація чи відновлення традицій / Н. Е. Кунанець // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2014. – № 3. – С. 11–18.
6. Ржеуський А. В. Моделі, методи та засоби надання інформаційних послуг у сервіс-орієнтованих системах : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.03 / Ржеуський Антоній Валентинович ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 23 с.
7. Ростовцев С. С. Формування системи Інтернет-маркетингу в бібліотеках України : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.03 / Ростовцев Сергій Сергійович ; М-во культури України, Харківська державна академія культури. – Харків, 2016. – 22 с.
8. Струнгар А. В. Інформаційно-аналітичний портал бібліотеки як засіб наукової комунікації : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.03 / Струнгар Артур Валерійович ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 19 с.
9. Шемаєв С. О. Взаємодія бібліотек, музеїв, архівів у комунікаційному просторі України : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.03 / Шемаєв Сергій Олександрович ; М-во культури України, Харківська державна академія культури. – Харків, 2016. – 20 с.

References

1. Basov, S. A. (2011). About institutional approach in library science. *Nauchnije i tehnikeskije biblioteki*, 3, 50-69 [in Russian].
2. Voskoboinikova-Huzieva, O. V. (2014). Strategies of the development of the librarian-informational field of Ukraine: genesis, conceptions, modernization. Kyiv: Akadempriodyka [in Ukrainian].
3. Voskoboinikova-Huzieva, O. V. (2015). New Approaches to Research Activity in Methodology of Library Science. *Scientific Works V. Vernadsky National Library of Ukraine*, 42, 5-21.
4. Hbranchak, T. The modern approaches to study of library as social institute. *Bibliotechnyi Visnyk*, 5, 20-26.
5. Kunanets, N. E. (2014). Socio-communication in library science: innovation as traditional restoration. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 11-18.
6. Rzhеuskiy, A. V. (2016). Models, methods and tools for providing information services in service-oriented library systems. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
7. Rostovtsev, S. S. Formation of internet-marketing system in Ukrainian libraries. Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Strungar, A. V. Information and analytical portal of library as scientific communication medium. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
9. Shemaiev, S. O. Collaboration between libraries, museums, archives in communication space of Ukraine. Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].